

SAYI IV (2018)

A. ÇAYCI, *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*. Konya
2017. Palet Yayınları, 267 sayfa. ISBN:9786052338094

Ömer SÖYLEMEZ

Libri: Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi'nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki kitap tanıtımlarını, eleştirileri ve çevirileri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, çıktısını alabilir ve kaynak göstererek bağlantı verebilir.

Libri, uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten kitap tanıtımları, eleştiriler ve çeviriler derginin web sitesinde (libridergi.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Sayı III: Ocak-Aralık 2018) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır. Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Atıf Düzeni: Ö. Söylemez, *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*. Yazar: A. Çaycı, *Libri* IV (2018) 115-120. DOI: 10.20480/lbr.2018023

Geliş Tarihi: 21.01.2018 | Kabul Tarihi: 24.01.2018
Elektronik Yayın Tarihi: 25.01.2018

Editörya: Phaselis Research Project
www.libridergi.org

**A. ÇAYCI, *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol. Konya 2017.*
Palet Yayınları, 267 sayfa. ISBN: 9786052338094**

Ömer SÖYLEMEZ*

Eser, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Ahmet Çaycı tarafından kaleme alınmıştır. Türk İslam sanatlarındaki semboller üzerine *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri, Selçuklularda Egemenlik Sembolleri* gibi birden fazla eser kaleme alan yazarın *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol* adlı eseri; *İçindekiler* (6), *Önsöz* (7-10) ve *Giriş* (11-22) kısımlarıyla başlamaktadır. Ardından, *Mimarinin Bilimsel Paydaşları* (23-52), *Geometriden Mimariye* (53-74), *İslam Mimarisinden Örnekler* (75-122), *Mimari ve Plan Elemanları* (123-186), *Taşıyıcı Elemanlar ile Geçiş ve Örtü Elemanları* (187-218) ve *Süsleme Elemanları* (219-242) adı altındaki altı ana başlıkla devam etmektedir. *Sonuç* (243-246), *Kaynakça* (247-258) ve *Dizin* (259-267) kısımlarıyla da sona ermektedir. Yazar, *Önsöz*'de (7-10) eserini uzun bir çalışmanın ardından, Erwin Panofsky'nin ikonolojik ve ikonografik yöntemi ile kaleme aldığını ifade etmiştir. *Giriş* (11-22) kısmında, Vitruvius'un mimarlık eğitimi alan birisinin diğer disiplinlerle irtibat halinde olması gerektiği yaklaşımıyla, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Tasavvuf, Edebiyat, Coğrafya, Tarih, Müzik ve Astronomi gibi bilimlerin mimarideki yansımalarına değinerek, eseri vücuda getirirken kullandığı yardımcı bilimleri sunmuştur.

A. Çaycı, *Mimarinin Bilimsel Paydaşları* (23-52) adlı birinci bölümde sanat ve bilim ilişkisini vurgulayarak bu paydaşları on bir alt başlık halinde açıklamıştır. *Felsefe Yolunda* (23-31) adlı birinci alt başlıkta, mimarinin felsefi boyutuna vurgu yapılmaktadır. *Sosyoloji ve Psikoloji Arasında* (32-33) adlı ikinci alt

* MA., Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Anabilim Dalı, Antalya. sylmz.omer@hotmail.com | 0000-0002-8820-1514

başlıkta mekânların, sosyal tabakaya olan psikolojik etkileri ele alınmıştır. *Tasavvufun Işığında* (33-39) adlı alt başlıkta tasavvufun, mutlak varlığa ulaşmada bir aracı olması ve bunun da mimariye olan yansımaları vurgulanmıştır. *Mitolojik Muhayyile* (39) başlığında, mitolojik unsurlar ve sözlü kültürlerin mekâna olan yansımalarına değinilmiştir. *Edebiyat/Şiir Dünyasında* (39-40) başlığında, şiirin oluşumu ile tabiattaki düzen arasındaki ilişki ele alınmıştır. *Coğrafya ve Tarihten Mekâna* (40-41) adlı altıncı alt başlıkta, coğrafya ve mekân arasındaki benzerlikler vurgulanmıştır. Bunların yanı sıra *Astrâl Oluşumlar* (42-43) başlığında, astronominin mimariyle olan sıkı ilişkisi anlatılmıştır. *Musikin Ritmi* (43-45) başlığında, musikideki notaların dizilişi ile mimari yapıdaki elemanların dizilişi arasındaki benzerliklere değinilmiştir. *Gezegener, Burçlar, Yıldızlar ve Diğer Oluşumlar* (45-48) alt başlığında, gökyüzünün merkez olarak kabul edilmesi ve gökyüzündeki unsurların mimariye olan etkisi anlatılmaktadır. *Mekânın Matematik/Geometri ile İfadesi* (49-51) alt başlığında, mimariye etki eden en önemli payın matematik ve geometriye ait olduğu vurgulanmıştır. On birinci alt başlık olan *Diğer Bilimler* (51-52) özelinde ise, ontoloji ve metafizik gibi farklı bilimlerin mekâna olan etkilerine değinilerek bölüm sonlandırılmıştır.

Geometriden Mimariye (53-74) adlı ikinci bölümde, genel olarak geometrinin bir tür sınırlama olayı olmasının yanı sıra tezyinat, anlam ve sembollerle olan yakın ilişkisi ve Allah'ın mükemmelliğine ancak geometriyle yaklaşılabileceği üzerinde durulmuştur. Ardından geometrinin bünyesinde barındırdığı şekiller dokuz alt başlık halinde açıklanmıştır. *Nokta* (59-61) adlı ilk alt başlıkta, her şeyin noktayla başladığına ve bunun tekrar etmesiyle de diğer unsurların oluştuğu ifade edilmektedir. *Daire* (61-65) alt başlığında, dairenin diğer bütün şekilleri kaplayan bir motif olmasının yanı sıra sürekli bir döngü ve değişim sembolü olduğu belirtilmiştir. *Üçgen* (65-66) adlı üçüncü alt başlıkta, mutlak varlık ile beşer arasındaki bağlantı unsuru olduğu vurgulanmıştır. *Kare* (66-69) başlığında karenin, yeryüzü, sakinlik ve mekânın sembolü olduğu ifade edilmiştir. *Küp* (69-70) adlı beşinci alt başlıkta, dini mimarideki bilinen örneğinin Kâbe olduğu belirtilmiştir. *Dikdörtgen* (70) alt başlığında, dikdörtgenin İslam mimarisinin en çok kullanılan formlarından biri olduğuna değinilmiştir. *Altıgen* (70-71) aslı yedinci alt başlıkta, tabiattaki mükemmelliğin ifadesi olduğu anlatılmıştır. *Sekizgen* (71-72) alt başlığında daireye, tamamlayıcı bir form olmasından dolayı göksel bir anlam yüklenmiştir.

Yıldızlar (72-73) adlı dokuzuncu alt başlıkta, yıldız formunun beş, altı, sekizgen gibi formların birleşmesiyle oluştuğu belirtilmiştir.

İslam Mimarisinden Örnekler (75-122) isimli üçüncü bölüm başlığında mimarinin, aslında insan duygu ve düşüncelerinin somut bir unsura dökülmesi olduğu söylenmektedir. Daha sonra mimarinin oluşumunda İslam sanatçılarının, âlemi kendilerine örnek alarak mekânlar ortaya koydukları ve bu da göğün kubbeye, gökkuşağının da kemere benzetilmesiyle açıklamıştır. İslam'ın kendisini sanatta, geometrik formların objeye yansımalarıyla gösterdiği belirtildikten sonra bu durumu arabesk olarak tanımlayan oryantalistler de eleştirilmiştir. On iki alt başlık halinde sırasıyla, *Musalla/Namazgâh* (81-84) birinci alt başlığında, özellikle güneş ve ay tutulmaları sırasında namazın topluca kılındığı, bir mihrap ve minberin bulunduğu basit mekânlar olduğuna değinilmiştir. *Küllîye* (84-86) alt başlığında, ilk uygulamasının Mescid-i Nebevi olan yapılar topluluğu şeklinde açıklanmıştır. *Mescid/Cami* (86-94) olarak adlandırılan üçüncü alt başlıkta, bu yapıların şehir merkezi ve mahallelerinin oluşumundaki rolüne değinilmiştir. *Saray* (95-97) alt başlığında, hükümdarın resmi ve özel hayatını çevreleyen bir yapı olduğu ve taşınabilir örneğinin de Otağ-ı hümayun olduğu belirtilmiştir. *Kervansaray* (98-102) alt başlığı, yol güzergâhlarında bulunan yeme-içme, ibadet, askeri ve ticaret gibi ihtiyaçları karşılayan kurumlar şeklinde ele alınmıştır. *Türbe* (103-107) adlı altıncı alt başlıkta, türbelerin ölümlere saygı olarak inşa edilen bir yapı türü olduğuna değinilmiştir. *Medrese* (107-109) alt başlığında, hükümdarın prestiji olarak gösterilen yapıların eğitim mekânı olduğu ve ilk örneğinin Mescid-i Nebevi bünyesindeki *suffe* mekânı olduğundan bahsedilmiştir. *Hamam* (110-111) başlığında, genellikle ruhen temizliği sağlayan ibadet mekânlarının yanına inşa edilen ve bedenen temizliği sağlayan yapılar olarak anlatılmıştır. *Zaviye/Tekke/Hangah* (111-112) adlı dokuzuncu alt başlıkta, genellikle bir tarikat mekânı olarak farklı boyut ve planlarla bu isimleri aldığı anlatılmıştır. *Bedesten* (112-113) alt başlığında, tek merkezli olup her yapının bir diğeriyle kaynaştığı bir ticaret mekânı olduğu belirtilmiştir. *Kale/Şehir Surları* (114-117) alt başlığında, kale ve surlar -özellikle Ortaçağ'da kullanılan savunma özelliğinin yanı sıra- insanın saldırganlığının da bir sembolü olarak anlatılmıştır. *Mesken* (117-122) adlı on ikinci ve son alt başlıkta ise, insanların birçok ihtiyacını karşılayan mesken, makro ölçekteki evrenin mikro ölçekteki örneği olarak anlatılmış, ayrıca bütün bu gibi fiziki yapıların kelime anlamları, kullanış amaçları, prototipleri, plan şemaları ve başlıca yapı örnekleri hakkında

bilgilere de yer verilmiştir.

Dördüncü bölüm olan *Mimari ve Plan Elemanları* (123-186) başlığında, yardımcı yapı elemanlarına on altı alt başlık halinde ayrıntılarına değinmiştir. İlk olarak *Taç Kapı/Portal* (123-133) adlı alt başlıkta, zihinde canlandırılan cennet bahçesine girişi sağlayan bir kapı olarak sembolleştigi belirtilmiştir. *Minare* (133-140) adlı ikinci alt başlıkta minarenin, 'elif' harfi gibi Aşkın İlke'yi temsil ettiği üzerinde durulmuştur. *Pencereler* (140-144) başlığında, dış dünyayla bağlantı aracı ve bazı türlerinin (şevli pencere) de mistik boyutunun olduğuna değinilmiştir. *Mihrap* (144-152) başlığında, Hz. Muhammed'in mekânı şeklinde sembolleştirilmiştir. *Mihrabiye/Niş* (152-154) alt başlığında, teknik boyut ve simetri dışında belki de bir yön tayin edici olduğu anlatılmıştır. *Minber* (155-160) adlı altıncı başlık, ilahi mesajın verildiği yer olmasıyla kutsal, siyasi mesajın verildiği yer olmasıyla da dünyevi bir mekân şeklinde ifade edilmiştir. *Vaaz Kürsüsü* (161) için, camilerdeki örgün eğitimin icra makamı olduğuna değinilir. *Eyvan* (161-165) başlığında, mimarının odak noktası olduğu belirtilmiştir. *Revak/Son Cemaat Mekanı* (165-168) başlığında, iç ve dış mekan arasında bağlantı sağlayan aracı eleman olduğu ifade edilmiştir. *Avlu/iç Avlu* (168-171) başlığında, iç avlunun tasavvufi etkilerle geliştiğini, bahçe olarak kullanılan dış avlunun ise cennet bahçesine benzediği açıklanmıştır. *Havuz/Şadırvan* (171-177) alt başlığında, varlığını esas olarak tüm canlılar için zaruri olan suyu barındırdığı belirtilmiştir. *Sebil/Selsebil* (177-181) başlığında, ayette geçen "(zencefil), *orada bir pınardır. 'Selsebil' adı verilir (ona)*" şeklindeki ibareyle selsebil ve pınara duyulan özlemin yansıtıldığına değinilmiştir. *Maksure/Bey Mahfili/Hünkâr Mahfili* (181-184) başlığında, sembolikten çok güvenlik amaçlı olduğuna değinilir. *Kadınlar Mahfili* (184-185) kadınlara ayrılan kısımla birlikte onların statü bakımından da yüceltilmesi vurgulanmıştır. *Müezzin Mahfili* (185-186) adlı on beşinci alt başlıkta bu elemanın, harime hâkim olma ve imamla koordinasyon halinde olması gerektiğine değinilmiştir. *Mükebbire/Mükbire/Mez'ene* (186) adlı son alt başlıkta ise, asıl görevinin ibadetin aynı anda icra edilmesini sağlamak gibi ifadelerle bütün yapı elemanlarını ayrıntı ve örnekleriyle anlatım yoluna gitmiştir.

Yazar, *Taşıyıcı Elemanlar ile Geçiş ve Örtü Elemanları* (187-218) adlı beşinci bölümde, mimarının sınırlamanın yanı sıra üst örtü oluşturma işi olduğunu da belirterek üst örtüyü taşıyan, elemanları dokuz alt başlık halinde açıklamıştır. *Ayak ve Sütunlar* (187-191) adlı birinci alt başlıkta, üst örtüyü taşımaktaki asıl görevi üstlendiğine ve bu sütunların başlık kısmındaki süslemelerin

göksel bir anlam içerdiğini belirtmiştir. *Payanda* (192-193) başlığında, bunun bir denge unsuru olduğu açıklanmıştır. *Baldaken* (193-195) adlı üçüncü alt başlıkta, bunun âlem çadırı olarak yorumlanmış fonksiyonel bir eleman olduğu ifade edilmiştir. *Kemer/Köprü* (195-198) alt başlığında, bu elemanların görev bakımından kısmen aynı olduğu belirtilmiş ve tasavvufi boyutu ele alınmıştır. *Kubbe* (198-209) adlı başlıkta, merkez olgusuna sahip olduğu ve özellikle Türklerdeki gök inancının, yani evrendeki gök algısının mekâna indirgenmesi şeklinde yorumlamıştır. *Mihrap Önü/Maksure Kubbesi* (209-211) başlığında, çadır ve hükümdar yeri olarak temsil edildiği belirtilmiştir. *Tonoz* (211-213) alt başlığında, öncüllerini olarak Hitit dönemindeki *potern* (gizli geçit olarak kullanılan yeraltı tüneli) uygulamalarına kadar gittiği belirtilmiş ayrıca tasavvufi boyutu ele alınmıştır. *Tromp/Pendantif/Türk Üçgeni* (213-215) alt başlığında, bunların mimaride kubbeye geçişi sağlayan unsurlar olduğu belirtilmiştir. *Aydınlık Feneri* (215-218) adlı dokuzuncu son alt başlıkta, işlevselliği ve fonksiyonelliğinin yanı sıra birçok sembolik anlamının olduğunu ve bunlardan birinin de, genellikle yapının merkezinde bulunan bu unsurun göksel dünyaya açılan dikey yapılanmayı temsil ettiğini belirterek bölümü sonlandırmıştır.

Yazar, altıncı ve son bölüm olan *Süsleme Elemanları* (219-242) başlığı altında, mimari yapılarda kullanılan süsleme unsurlarına değinmiştir. Fakat ele almış olduğu süslemeler genel anlamdaki süslemeler değildir. *Den-dan* (219-221) adlı birinci alt başlıkta, Farsça karşılığı 'diş' veya 'çark diş' olan den-dan, fonksiyonellik ve süsleme boyutunun yanı sıra sanattaki boşluk ve doluluk ilkesinin mimariye bir yansıması olduğu belirtilmiştir. *Mukarnas* (Stalaktit) (221-227) alt başlığında, dörtgeni daireye dönüştürmesi nedeniyle sonsuzluk taşıyan bir unsur olduğu dile getirilmiştir. *Çark-ı Felek* (228-235) adlı alt başlıkta, bu gibi diyagramların, zaman ve mekân algısının şekil boyutuyla ifadesi olduğuna değinilmiştir. *Kabara/Gülbezek/Levhalar* (235-239) isimli alt başlıkta, genellikle kemer başlangıç noktalarından başlayıp kilit taşından son bulan kabaraları kozmik hiyerarşiye ait anlamlar taşıdığını ifade etmiştir. Son olarak *Hilal ve Âlem* (239-242) adlı dördüncü alt başlıkta, birçok formunun olmasıyla birlikte en çok kullanılan formun hilal formu olduğunu ifade eder. Ayrıca hilali ışık boyutuyla ele alan yazar, karanlıklar içinde çıkış veya kurtuluş ile insanlığın sıkıştığında çıkış yolu olarak gördüğü İslam dini arasında bir mecazi bağlantı kurarak bölümü sonlandırmıştır.

Sonuç (243-246), *Kaynakça* (247-258) ve *Dizin* (259-267) kısmıyla birlikte

son bulan eser genel itibariyle, İslam mimarisinde gördüğümüz yapıları farklı bir gözle bakarak bunların diğer tüm bilimlerle olan etkileşimine ve ortak noktalarına değinmiştir. Bütün bu anlamların doğruluğu hakkında ısrarcı olmak mümkün olmasa da herhangi bir yapıya salt mimari olarak bakmanın dışında bu yapıların arka planındaki görünmeyen kavramları görünen ile birleştirerek bir anlam dağarcığı oluşturulmuştur.